

И. В. ИВАНОВ МЁНЛЕ ВЁРЕННИ ҖИНЧЕН

(Асаилү)

Экзаменсен пётсен эпир вёренне тытантамәр. Приготовительнай класра арсын ачасем те, хёрачасем те пёрле вёренетпёр. Шкулта пит уыт йёрке иккенне эпир малтанхи күнсенчех туырамәр. Учительрен шитмасәр эпир хула урамне тухма пултарайман. Акә, ирхи е каҗхи кёлле кәшт кая юлнә-и, е япала кирлипе школ сывахәнчи лавкана чупса кайнә-и,—учитель вара асәр-хаттару тунә, саван лек ёсsemшён вёренекен ача дисциплинине начар төнә, шкултан каларса янә. Вәл вәхәтра шкултан тухса үкни—ёмёрлөхе вёренмесәр юлассине пелтернә. Чаваш ачисем, пуринчен ытла чухәннисем, урәх шулсенче (гимназисенче) вёренме пултарайман: унта вёсене илмен, ситменни-не тата гимназичне вёренес пулсан, укса нумай кирлә пулнә. Саванна та малтанхи күнсенчех эпир уытәтәсеенчән мёншөн те пулин замечани илес мар тесе пит сыланса, хәраса сүреме пусларамәр. Класра перемена вәхәтәнче те шәп, хытә каласма та хәратпәр. Иванов хушаматлә ача—„Нарси“ поэмән пулас авторә, малтанхи апат сине чухне тәф-тәф пәтти тутлә-и тесе калакани, халә нимех те каласмасть, хысәлти партәра шәп ларать, шулән хытә йёрки ку ачана пит час савәрса илчә пулмалла. Вәл ялаңх вулатчә, е каргина үкеретчә. Йёрке хытә пулнә пулин те арсын ачасем хушшинче йёркене пәсакан ачасем те тупәнчәс. (Кларх вёсене шкултан каларса ячәс).

Иванов хёрачасенчен вәтаннә пек пулса, вёсемпе хәюсәрланса каласатчә, вәл питә тәлек ача пулнә.

Вёренме тытаннә ик-виçе кун хушшинчех Ивнов аван вёренни пәләрчә. Вәл изложенисене пит аван сяратчә.

Астәватәп, пёрре чылай вёренсен, хёллеччә ун чух, пире „Зимняя ночь в деревне“ ятлә сочинени сьрма панә. Эпә сочинени пит аван тухтәр, класра чән лайәххи пултәр тесе тәрәшса сьртәм. Учитель пирен сочиненисене пәкса тухнә хысән вёсене класа илсе килессине, хәтәра салатса парассине савәнсах кәтәтәп. Эпә кәтнә сехет ситрә. Учитель сочинени аван сьрнә ачасене пәләртрә, Маннә сочинени

„4“—хорошо лартса панә, Иванованне „5“—отлично. Иванов сочинени вәл аван, чи илемлә чөлхепе сьрнә тесе пире вуласа пачә. — Иванов сьтәсанталәка сьнатә, унән илсә җинчен аван чөлхепе сьрма пултарать. Ку сочинени тәрәх Иванов нумай вулани те пәләрать,—терә учитель.

Иванов чән та питә нумай кёнеке вулатчә. Астәватәп, халә те куç умёнчә сав Иванов,—хура сьслә, нысәк, хәш чух хәюсәрран пәхәкан хитре куслә ача. Вәл икә аллипе партә сине чавсаланса ларатчә те, хәлхисене аллисемпе хупласа вулатчә. Юнашар ларакан ача урок вёреннине те, хәш пёрисем шавланине те Иванов илтмен, вәл пәтёмпех кёнекере мён вуланиле саванса е шухәша путса ларнә. Иванова эпә каҗхи занятинче сьнсем урок хатәрленә чухне те, ирхине урок пусланиччен те, ялан художествәлә произведенисем вуланине астәватәп. Теләнәтгём: Иванов хәш вәхәтра уркесне хәтәрлетчә-ши, теттём. Хәш чух вара хәй урок вәхәтәнче те кёнеке вуласа ларатчә.

Пёрре сәпла ёс пулса иртрә. Лебяжьев ятлә пуп пире турә законә җинчен вёренмелли урокра кудейсен чиркөвә җинчен каласа парать, доска сьнче хәй чиркү планне үкерет. Лебяжьев сасартәк хысәлти партә сьнелле тёллерә те каларә:

— Мальчик в черной рубашке, что ты делаешь?

Эпир пурте Иванов сине савәрранса пәрәмәр. Иванов, яланхи пекех, хәлхисене аллисемпе хупланә та ним ценмесәр кёнеке вуласа ларать.

Пуп, сьлленсе кайнәскер, Иванов патнелле сывхарма пусларә. Ивановпа юнашар ларакан ача унән кёнекине кәшт илчә те партә йшне чиркөре, ун вьрәнне тәпәр кёнеке—турә җинчен вёрентекен учебник уса хуччә. Пуп Иванов теләнче чарәнчә, пәхәтә—Иванов умёнчә турә саккунне вёрентекен кёнеке.

— А-а... по книге следишь, ну ладно,—терә пуп кәна курса. Сәпла вара, Иванов Кольцов сьрнә савәсене вуласа ларнине пуп пеләймерә.

Пёрре, хёллехи каникул умән, пирен учитель Идобаев пиртен кам

мёнле кёнеке вулани җинчен ытәрә. Эпир кашни хамәр вуланә кёнекесем җинчен каласа патәмәр. Иванов сав вәхәтра (каҗхи занятинчә унчух) класра пулман: унән шәл ыратнә пулнә, савәппа вәл кла а пьман.

— Иванов миçе кёнеке, мёнлекерне вуланә-ши?—терә Идобаев.— Вәл пирен пит нумай вулать вёт.

— Кунта вёренме кёнерсене Иванов пәт ытла кёнеке вуланә пулән—шүтләрә хәюсәртарахән, Ивановпа юнашар ларакан ача. Сәпла каласа вәл Иванов ларакан партә хуплашкине усрә.

— Акә, пәхәр!

Партә хуплашки ашә ение Иванов хут сьпәстәрнә, сав хут сине хәй вуласа тухнә кёнекесен я ёсене сьрнә. Вәл Пушкин, Гоголь, Лермонтов, Тургенев, Достоевский, Данилевский, Жюль Верн, Манн Рид, Виктор Гюго т. ыт. писательсен произведенисене вуланә.

—Иванов—пултарултә ача. Вәл сәплах вёренсен, хастарләнне пула, университетта та ситә,—терә Идобаев.

Пёрре Ивнов җинчен арсын ачасем сәкнашкал сәмах сүретме пусларәс: Иванов хәйән вәхәтсәр вилнә хурәнташә, сәмрәк хёр җинчен пит хитре, вуласан йёрсе амалла савә сьрнә терәс. Эпә сәкна илтсенех, Ивановран сәк сәвва ытәрә, вәл мана памарә. Эпә хам та сав вәхәтра вьрәсла та, чавашла та савәсем сьркалама юртаттәм,—анчах эпә сьрнә, хамах тьяттәм, пит начарччә. Иванов сәввине пит интересленсе кайрәм. Пёрре, вёренекенем чиркүвә каҗхи кёлте кәйсан, эпә пуç ыратать тесе тухрәм та хамәр класа хәпартәм. Класа кёрсен турех Иванов ларакан партә патне пьтәм, малтанах хәтәрленә сьртана сүтса, Иванов партине тустарма тытантәм. Партә ашәнчә сьрнә тетрадьсем нумай, анчах хама кирлине—асәннә сәвва тупаймарәм. Юлашкинчен ман алла хуплалә альбом лекрә. Савә сав альбом ашәнче мар-ши тесе, эпә альбома хёве персе чиркөм те, класран хәвәртрах тухрәм, сьртана сьнтперсе хамәр спальнина пит шәппән кайрәм. Кунта мана альбома хёврән каларса пәхма никам та кансёрлемерә. Степа сүмөнчә

җаһынса тәрәкән лампа айне тәрса, әлбәт сәк альбома пәхса тухрәм. Альбомра хитре те таса ўкернә картинәсем пите нумай: ырас литература классикәсем, историри палла җынсем. Юлашки страницара җакнашкәл картинәсене аставатәп: җәхсене тырә парса тәрәкән хәрача, шыва кәрекен ачасем ватә йәмра айәнче кәписене тәхәнкаласа тәрәҗсә, сәпка җине ўпәннә хәрачәм.

Иванов картинәсем ўкерме пите юрататчә. Вәл япалана пәхса е шухәшласа пите хәвәрт ўкернә, унан ўкерчәкәсем чәре пек, пите аван тухатчәс. Сәк әлбә хәве чиксе килнә альбомри ўкерчәкәсем те калама сук аван пулнә, анчах ку альбом аҗтине әлбә хәль пәлместән.

1905—1907-мәш сұлсем иртрәс. Сәк сұлсенче революциллә юхәм хытә йәркеллә шула та пырса кәчә. Вәренекенсем пәлханатчәс, студентсем рабочисен пухәвәсене сүретчәс.

Пәрремәш класри—К. В. Иванов вәренекен класри ачасем забастовка тунине хәль те аставатәп. Вәл хәлле, февраль уйәхәнче, 1907-мәш сұлта пулчә. Пәрремәш класс ачисем пирән спальняпа юнашар пүлөмре вәренетчәс. Пәр каҗхине сәк класс ачисем каҗхи заняти пәтнә хыҗсан яланхи пек мастерской корпусне, хәйсен спальнине каймарәс, сүрсәр тәләнче те класрах ларчәс. Карташнелле пәхатәп та, сәв класри лампәсен сүти тулалла сәп-сүтә ўкет. Аләк-сене хұлтлеттерсе хупни, хытән каласни, «Варшавянка» юрра юрлани илтәнет. Сәк каҗ вәсем сывәрмарәс, эфир те куҗ хупман. Сәк каҗ вара пәрремәш класс ачисем шул инспекторне И. Я. Яковлева петици пәнә терәс. Петицире сәк йитусем тәйә: шул програмmine аңлатасси, вәренекенсен пурнәс условиясене лайәхлатасси, ачасемшән киревсәр пулнә преподавательсене улаштарасси т. ыт. те. Инспектор ачасем йитнипе киләшмен. Вара сәк класра вәренекенсене кла ех шултан кәларса янә. Вәсем пурте вәренү сүләр варринчех хәйсен киләсене салаңчәс. Иванов та ыттисемпе пәрлех киле кайрә. Сәк самрәксемшән ку шул аләкә әмәрләхех хупнәчә, ситменнине тата вәсене ни хәш шулта та вәренме илме юрман.

1907-мәш вәренү сүләнчи кәркуинне әлбә К. В. Иванова каллех шулта куртәм. Вәл мана тәлпулсан сәпла каларә:

„Нарспи“ поэма валли Харлампьев тунә иллюстраци. Ўкерчәкәре: Нарси Сетнер варманга тәл пулаҗсә.
(В. Кудряцев фото-репрод.)

— Ниҗта кайса кәме сук. Кәнекесем ырасларан җавашла куҗарма килтәм, тен вәренәп хам тәлән, учителе тухма хатәрленетә и, терә.

1907—1908 мәш сұлсенче Чәмпәрти җаваш шуләнче чылап җавашла кәнекесем ырасларан җавашла куҗарас, редакцилес әсрә К. В. Иванов пите нумай вәй хурса, ырма-канми әсләнә. Сәв сүлах «Нарспи» поэма та сәпәннә.

1909-мәш сұлта әлбә сүркуинне Чәмпәрти җаваш шуләнчен вәренсе тухрәм, сәв сүлах учитель пулса әслеме тытәнтәм. К. В. Иванова әлбә шултан юлашки хут тух-

са кайнә чухне куртәм, сәвәл кайрән урәх курма тәл килмә. 1915-мәш сұлта, сүркуинне Х. сәнтан пароходпа киле гил чух, пирән К. В. Иванов вә сүнчәл итгәчм. Иванова пә и чәк чухне чәр килсә вәрен уйән пу тәрулачә сүтран-сүл пынине, «Н рсти» поэмапа сүсә вуланине аса нгем Манән а хуҗәлчә. Ив нован пултаруа нысәк, әс нес хастарә нысәк нине, вәл җаваш халәчне пите нине, хә ән кәске әмәрәнче «Н пи» тага итти произведемә сүрса хәварнә. Җаваш халәчә вәхәтсәр вилнә, талантлә пә инәс и гә мә...